

Tellebro Bad- och Tvättinrättning Järna

GLÖM INTE ÅRSAVGIFTEN !!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!
35:- FÖR ENSKILD OCH 50:- FAMILJE. SKRIV FAMILJMED-
LEMMARNAS NAMN PÅ INBETALNINGSKORTET. PG 15 01 64-2

Kontaktpersoner i styrelsen:

Ingel Eriksson	Tel 740 16	Rödsippstigen 1
Karin Skilje	Tel 715 90	Källvägen 1
Johan Pettersson	Tel 707 90	Källvägen 3

JÄRNA HEMBYGDSFÖRENING C/O ERIKSSON
RÖDSIPPSTIGEN 1, 153 00 JÄRNA

**Levererar Bastubad à 60 öre alla
helgfria**

Onsdagar och torsdagar kl 13-
19 för damer,
Fredagar och lördagar kl. 13-19
för herrar

samt **Karbad**

Samma dagar och tider à 1 kr.
Telefonbeställningar härå äga fö-
reträde. Lakan 10 öre samt hand-
duk 5 öre extra.

Tvätt emottages, avhämtas och
hemsändes, à 45 öre pr kg. med
mangling. Garanteras användn. av
oskadliga tvättmedel. Telefon
Järna 139.

Högaktningsfullt

E.A Eriksson

Klipp ur annonsen!

Införes endast 1 gång.

För inte så länge sedan. Inte så äventyrligt som centra-
lortens Sydpool men säkert lika värdesatt.

INNEHÅLL

Från styrelsen, sid 2

Unik gåva till Hembygdsföreningen, sid 4

Det ska böjas i tid, sid 5

Program för sensommaren och hösten, sid 8

Kalkbruk, sid 9

Till salu, sid 11

FRÅN STYRELSEN

En ny rubrik som i fortsättningen kommer att finnas med som fast spalt i JÄRNINGEN. Styrelsearbetet är för många helt anonymt men för att råda bot på detta kommer vi att rapportera vad som händer på föreningens styrelsemöten.

Föreningens styrelse:

Ordinarie; Rickard Berglind (ordförande), Johan Pettersson (vice ordförande), Ingel Eriksson (sekreterare), Evert Zetterberg (kassör), Anna-Stina Strandin-Freij, Percy Nilsson, Karin Skilje.

Suppleanter; Perry Sörensen, Gunnel Nygren, Ingvar Gylin, Ingemar Hedström, Lenart Edvardsson.

Arbetsutskott; Rickard, Johan, Ingel, Evert.

Sedan årsmötet har styrelsen sammanträtt fyra gånger och arbetsutskottet en gång.

Skrivelse skickad till Thore Johansson enligt uppdrag från årsmötet. Godkänd på styrelsemöte 91-05-28.

Hembygdsföreningen får härmed enligt årsmötets fattade beslut framföra ett varmt tack för det uppoftande arbete Du lagt ner för vår förening under de gångna åren.

Skrivelse lämnad till kommundelsnämnden i Järna. Godkänd på styrelsemöte 91-06-18.

Angående Torget i Järna.

Vi har noterat att det i "Järna information" vid flera tillfällen förekommit olika traditionsvidriga benämningar på den plats som av hävd kallas Torget.

Sedan den första samhällsbildningen har den öppna platsen norr om Över-Järna kyrka använts för handel. I och med att Järna blev municipalsamhälle 1912 stadgades det om torghandel på denna plats. Detta finns beskrivet på sidan 12 i vår bok "Järna som det var". Hembygdsförening har dessutom publicerat bilder som visar torghandel just på denna plats. I dag, då Storgatans bebyggelsen från municipaltiden helt utplånats, finner vi det än viktigare att torget får behålla sin traditionella benämning. Tack vare det föga stadsmässiga utseendet, som vi i dag inte är vana att torg ska ha, är det en påminnelse om tätortens ursprung. Vi anser att det är kommundelsnämndens plikt att ta tillvara och informera om det tradition som platsen har. Ni får gärna citera vår bok om källan anges.

Om det är för avsikt att den öppna platsen i kvarteret Futurum ska tjäna som ett modernt torg i Järna, så är vårt förslag att det namnges på ett sätt som hedrar samhällets grundare Carl-Johan Wadström (se sid. 8 i "Järna som det var"),

Svar på remiss:

Svar från Järna hembygdsförening angående Inventering av ängs- och hagmarker i Stockholms län. Svaret omfattar endast objekt inom Över- och Ytterjärna socknar, Södertälje kommun.

Vår uppfattning är att vid en inventering av ängs- och hagmarker kan inte bara antalet ovanlig kärllväxter vara avgörande för ett områdes värde, landskapsbild och kulturhistoria är av minst lika stor betydelse. Många av objekten borde snarare hanteras som kulturminnesmärken än som naturvårdsobjekt.

Kommentarer lämnades till objekten Orrsättra, Billsta, Trindborgen, Pilkrog och Hummelmora.

Föreningen har tryckt upp ytterligare 600 ex. av Järna som det var.

Troligen kommer vi att få lämna vår lokal under nästa år. Kommunens ekonomi tillåter inte att vi får bidrag till hyran. Vi har undersökt möjligheten att utnyttja utrymmen i det "nya" biblioteket för fortsatt mötesverksamhet.

UNIK GÅVA TILL EHMBYGDSFÖRENINGEN

I april 1991 avled en av Hembygdsföreningens äldsta medlemmar, Edit Sandholm, i en ålder av 92 år.

De sista åren tillbragte hon på Enegården, men största delen av livet bodde hon i barndomshemmet Höjden, Detta hus låg på samma tomt som nuvarande Föresamlingshemmet.

Edith var yngst av tre döttrar. Fadern Per August Sandholm var målare och verksam i Hjo och Örebro, innan han bosatte sig i Järna.

Edith Sandholm lärde sig till modist, och många är de damer som har burit hattar av hennes tillverkning. För Librarias räkning broderade hon även kyrkliga textilier.

De äldre systrarna Sandholm försörjde sig som stärkelsestrykerskor.

Hembygdsföreningen har tidigare fått mottaga gåvor i form av möbler och personliga saker av Edith Sandholm, och föreningen har också blivit ihågkommen i hennes testamente. En av gåvorna ska här nämnas en unik "folkdräkt", som syddes i givarens ungdom.

Intresset för folkdräkter var ett typiskt inslag i den nationalromantiska anda, som rådde strax före och efter sekelskiftet. Drottning Viktoria tog initiativ till att de kvinnor, som arbetade vid Tullgarns slott gick klädda i "folkdräkter". Det var då som Tullgarnsdräkten tillkom.

Under klockarfrun le Moines ledning syddes fyra dräkter i liknade snitt som Tullgarnsdräkten, och en av dess dräkter bars av Edith Sandholm.

Välkomna att beskåda dräkten vid Hjulåkersdagen!

Ingel E

DET SKA BÖJAS I TID

Under några år har Hembygdsföreningen i samarbete med Moraåns Vänner varit med och anordnat "naturdag" för eleverna i Ulldalsskolan. Vi har varit i gamla parken vid Mora. Förutom naturstudier så har elever och lärare kämpat med röjning och städning av parken. Resultatet har blivit storartat och i dag kan man börja ana vilket fint område detta är.

Som representant för hembygdsföreningen har jag även medverkat i skolan vid ett par tillfällen för att sprida lite ljus över bygdens dunkla förflutna. Första gången var vi ute och tittade på Eneboplatsen och Hjulåker. Senare, en dag i maj, hade jag förmånen att få leda en mellanstadieklass på en vandring i Moraåns dalgång vid Tavesta. Personligen är jag mycket glad över att vi på det här sättet kan få komma till skolan och berätta lite om bygdens historia, kultur och natur. De bestående intrycken redovisas här av eleverna själva i några uppsatser.

Johan p

Järnavandring 27/8-90

Den 27/8 var vi på vandring med Johan Pettersson. Vi gick runt i Järna och tittade på historiska platser, Vi pratade också om bränt tegel. som blivit bränt p.g.a. att människorna eldade upp hyddorna p.g.a. att det blev bättre att elda på bränd mark. Sedan byggde de en ny hydda bredvid. Vi pratade också om skärvsten, som de hettade upp i elden och sedan värmde man vatten med dem. När de hade hettat opp dom tillräckligt många gånger sprack de. Vi fick även höra Järnas historia. För 5000 år sedan var det vattenvikar i halva Järna. För 1000 år sedan gjordes järnåldersgravarna, år 1351 finns det skriftliga dokument över Järna. 1862 kom järnvägen till Järna. Vi gick och tittade på järnåldersgravar. Vi fick också gå och titta i ett 1700-tals hus. På Elefantberget finns flera älvkvarnar (som fick sitt namn av att folket trodde att älvorna malde mjöl i groparna). Sedan gick vi tillbaka till skolan igen.

Morapark

Den 18 april var hela skolan på väg till Morapark för att röja sly. Vårans grupp, C, började med att lyssna på fåglar hos Gittan, vi fick lyssna på rödhake, talgoxe, skata, kaja, kråka m.fl. Det var roligt. Sedan när vi hade hört färdigt gick vi till en "naturruta", där fick vi leta efter så många växter och djur som möjligt i en liten ruta. Det var inte riktigt lika roligt, "alla" hade ju gått och trampat där. När vi var klar med det gick vi till grupp "vatten". Där fick vi lära oss olika saker om vattendjur, och vilka djur som lever i Moraån. Det var roligaste stationen tyckte jag, för där fick man lära sig mest. Den sista lektionen var jag på "slyröjning" då fick vi bära sly till på stora brador, det var jobbigt men roligt. I pausen före sista lektionen grillade vi korv på 3 st grillar. Det var jättegott, för vi var så hungriga. När vi var klara med sista passet gick vi hem, då var klockan bara ett, så vi fick kort dag. Vi ska titta på resultatet senare i vår.

Måndagen den 13/5 gick vi till Q-8 och mötte Johan Pettersson. Vi började med att titta på tre gravhögar som användes som revir. Vi gick vidare till en berghäll med isräfflor. Sedan gick vi till Tavesta bytomt. Där fanns en brunn från 1300-talet. Han visade växten humle som man gjorde öl av. Det fanns ett gammalt spisröse där också. Där hittade vi tegelbitar och en krukskärva. Byn fanns mellan år 1300 och år 1800. Vi gick till Elefantberget där det fanns skålgropar som var 4000 år gamla. Till sist berättade han om när ryssarna brände halva Järna 1719-20. Näktergalen sjöng under nästan hela vandringen.

Först gick vi till Q-8. Där väntade Johan Pettersson. Vi fick gå upp på en gravkulle. Tre stycken gravkullar låg på rad. De skulle föreställa en gräns. Efter det gick vi till en berghäll. Där visade han oss en massa isräfflor som hade gjorts av inlandsisen. Isen hade en massa grus och stenar som hade slipat in repor i berghällen. Den gick vi

till Tavesta bytomt. Där fanns en massa gravar. Vi tittade på en brunn. Johan tog upp en humleört som användes till tillverkningen av öl under medeltiden. Vi fick också titta på ett spisröse. Det är en hög med grushög som använts som spis. När huset brunnit har spisen rasat ihop. Sen gick vi till Elefantklippan. Där fanns det älvkvarnar. Förr i tiden offrade man i dem. Man trodde att älvorna malde i groparna. De hade gjorts för 4000 år sedan. Vi hörde näktergalen. Gittan berättade om Karl XII.

Måndagen den 13/5 gick vi till Q-8 där stod Johan Pettersson och väntade. Vi gick upp till en gravhögd där fanns det en gräns, och jag tyckte det var jättetråkigt så jag lyssnade inte. Vi gick till en berghäll och isräfflor fanns det där och det kom till så att. Av humle gör man öl. En älvkvarn är samma sak som en skålgrop och den satt älvorna och hackade i och sen har Johan Pettersson målat dom röda. Det finns på elefantberget, för över 4000 år. Näktergalen drillade så här: kom inte hit för det här är mitt revir=område.

Elever i Ulldalsskolan och Johan P

Du läser väl

LEDUNGEN ?

TIDSKRIFT FÖR KLILTUR OCH MILJÖ
I STOCKHOLM LÄN

Prenumerera för 85 kr/år!

Postgiro 15 59 19-4

Du får gärna ett gratisnummer Ring 08-618 88 80

PROGRAM FÖR SENSOMMAREN OCH HÖSTEN 1991

LÖRDAGEN DEN 21 SEPTEMBER MED START KL 10.00

Hjulåkersdagen. Tipspromenad med start vid Församlingshemmet. Tillfälle att se samlingarn i Hjulåkersstugan, arkivet och lokalen. Spelmansmusik. Vi bjuder på kaffe om Du tar med en kopp. Parkera vid Ulldalsskolan eller kyrkan då det är trångt vid Hjulåker.

LÖRDAGEN DEN 5 OKTOBER KL 10.00

Från Enekullarna till Torget. Vad har vi för kulturminnen mitt i samhället? Finns något kvar som kan berätta om Järna före tätorten? Johan Pettersson leder en promenad genom århundradena. Samling vid Enekullarna (Floravägens södra ände.) Tag med kaffekorg.

LÖRDAGEN DEN 19 OKTOBER KL 14.00 I FUTURUM

Spelmansstämma med spelmän från hela Södermanland. Ett utmärkt tillfälle att bära folkdräkt. Kaffeservering. Samarr. med Bygdens Blandning och Studieförbundet Vuxenskolan.

TORSDAGEN DEN 6 NOVEMBER KL 19.00 I FÖRSAMLINGSHEMMET

Ingemar Hedström visar bilder och berättar om järnvägens historia utbyggnad Järna. Eftersits då vi bjuder på kaffe och Du på Järnaminnen. Passa på att handla böcker kort mm. Allt lämpligt som julklappar.

I Järnahörnan på biblioteket sätter vi upp fortlöpande information om kurser, utflykter mm utanför det ordinarie programmet.

Alla gamla och nya medlemmar är hjärtligt välkomna! !

KALKBRUK

Vid Vreten, som ligger på vägen upp mot Järna gruvor, har det funnits en kalkugn. Då det inte finns kalksten i berggrunden kring Järna så har jag funderat mycket på hur det har fungerat med råvaror och transporter. Någon form av "import" bör ha förekommit och min gissning har varit att det funnits ett samband mellan malm- och kalkstens-transporterna. Nu har Nils Carlsson, vår Ytter-Järna expert, berättat för mig hur det förhållit sig.

Kalkstenen skeppades, från Andervik i Vagnhärad, på prämar till Ytter-Järna och lossades på Säbysidan av åmynningen. En lång brygga gick över den sankna stranden och ut till djupt vatten. Kalkskeppningen kunde naturligtvis bara skötas när det var isfritt så stenen karrades i land och lades på upplag till vintern kom. Den gamla stensatta vägen, som fortfarande finns kvar genom hagen ner mot stranden, har fått sin förklaring! Malmen transporterades ju på vintern till utskeppning vid Håknäs i Ytter-Järna och då kunde kalkstenen transporteras tillbaka till Vreten.

Att kalken brändes vid Vreten berodde på att de där fanns god tillgång på ved och att transporten av kalksten blev billig när fororna ändå var på väg till gruvorna. Den brända kalken släcktes med vatten och användes sedan på åkrarna som jordförbättringsmedel. Hela hanteringen drevs av gården Bankesta.

I skogarna kring Vreten kan man finna många bevis på hur man nyttjade skogen som råvara. Här ligger flera stora kolbottnar och det finns en stensättning som troligen varit en tjärdal. Som en kuriositet kan jag nämna att det ett år växte svedjenäva (*geranium bohemicum*) vid kalkugnsruinen. Denna ettåriga växt är säregen då fröna bara gror efter en rejäl uppvärmning t.ex. efter en skogsbrand eller svedja. Nu hade det inte brunnit vid Vreten, men skogen var nyröjd och den intensiva solvärmnen som då nådde marken väckte fröna till liv. Kanske efter att legat där sen början av seklet då kalkugnen flammade och skapade den rätta förutsättningen för svedjenävans liv.

Sjöfarten och hamnen vid Håknäs-Pilkrog har tidvis varit ganska omfattade. Förutom malm och kalksten skeppades teglet från Kläppens tegelbruk ut härifrån till Stockholm. Bakom Pilkrog på Sjöängen fanns, i början av århundradet, ett litet sågverk. Sågtimmer flottades dit i släp från öarna och stränderna kring fjärden.

Johan P

Bara några rader om rosinsamlingen som har fått några nya bidrag. Tre rötter som troligen är kanelros, en fylld rosa alba och en som ännu inte visat upp någon färg i sommar. Om vi får Hjulåker kommer de så småningom att planteras där. Fler rosor av rotäktade gammaldags typ är välkomna. Sommarens slätter vid Tavesta blev, som ni säkert lade märke till, inställd på grund av dåligt väder. Trots det så är hoppet inte ute. Under hösten kommer Tavesta bytomt att stänglas och under nästa år är det förhoppningsvis bete där. På så sätt kan åtminstone en del av Moraåns dalgång återgå till hävdad kulturmark. Torpväxtinventeringen har fortsatt under sommaren och en handfull torptomter är avklarade. Typiska växter som finns kvar på nästan alla tomter är syren och krusbär. Vanliga är också apel, körsbär och plommon. Av örter finns ofta gullviva och backnejlika i närheten av torpgrunden. Troligen är de inplanterade av torparen. Akleja och såpnejlika hör till de vanligare livaktiga perennerna. Bland lökväxterna är pingstlilja och krollilja de som står kvar länge. En dyster nyhet är att vår egen tryckare, Olle Johansson nu givit upp sin lysande karriär och pensionerat sig. I och med detta lämnar han bygden för ett liv norröver. Utan honom hade vi inte kunnat framställa bygdeboken och Olles utomordentliga insatser för föreningen kan inte nog tackas. Vi kan bara önska Olle lycka till i hans nya hembygd.

Johan P

TILL SALU

Järna som det var. Hembygdsboken med gamla bilder från bygden. Första tryckningen om 1000 ex. är slutsåld men en ny omgång är beställd. Pris är oförändrat 125:-

Tavesta, en bys tusenåriga historia. Uppsats av Johan Pettersson. Pris 20:-. Uppsats + appendix med bouppteckningar, kyrkoboksutdrag mm. Pris 40:-

Färg och målare i Södertälje, Eva Silvén-Garnert. Vårt pris 40:-. (ordinarie pris 50:-).

Vykort med gamla Järnamotiv, 1,50/st.

Hällristningen vid Linga, dubbelt kort med kuvert, 2.50/st. Passar utomordentligt väl vid alla tillfällen som en hälsning från/till en Järnabo.

Kopior av gamla kartor, bilder, konfirmations- och skolkort, skrifter mm. Kan beställas.

Skrifter och kort finns till salu vid vår träffar. Köp förmedlas även av Johan Pettersson tel 707 90.

GLÖM EJ VÅRA VÄNNER!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!
Vattgrufvans Vänner: årsavgift 25:-
PG 41 90 408-7

Moraåns Vänner, årsavgift 25:- för enskild, 30:-
För familj: **PG 426 41 04-3**